

KÁLDY KRISTÓF:

EGY ELFELEJTETT KÁTÉ

BIRÁNYI ÁKOS EMLÉKEZETE

Nehéz dolog volna pontosan meghatározni, mikor kezdődtek a szocialista mozgalmak Magyarországon, illetve nehéz megállapítani, hogy a munkásemberek elégedetlensége mikor vált annyira tudatossá, hogy azt már mozgalomnak és célkitűzésnek már szocializmusnak nevezhesük. Annyi bizonyos, hogy ennek dátumát is — mint annyi más szabadsággal összefüggő jelenséget — 1848 körül kell keresnünk. Ha Szabó Ervin és Révész Mihály kitűnő történeti munkáiban lapozgatunk, már a negyvenes években olyan jelenségekre találunk, amelyekből feltételeznünk kell valamiféle mozgalom kibontakozását. Hiszen 1846-ban már megjelenik a felvilágosodott, bár konzervatív érzelmű, Dercsényi János báró műve, amelyben azt kutatja, miként lehet megelőzni Magyarországon a kommunizmust (!). Kétségtelen, hogy annak a nagyszerű kornak még a konzervatívjai közt is olyan feltétlenül morális szellemű elmélkedőket találunk, amilyenekkel mai utódaik nem igen dicsekedhetnek el. Dercsényi báró ugyanis feltétlenül indokoltan találja, hogy a „művészek” (akkor az iparosokat hívták így) és a „gyármunkások” ugyanúgy követelik a maguk jogait, mint a „gyárnokok” (vagyis a gyárosok) és a „litterátusok” (ezek viszont az értelmiségiek voltak). Ő tehát úgy akarja kifogni a szelet a fenyegető forradalom vitorláiból, hogy a jogok nagymértékű kibővítését ajánlja s még a gyármunkások követéit is meg akarja hivatni a rendi diétára, tehát az ipari munkást — sőt, mint művéből kiderül — a parasztokat is jogokkal felruházott rendeknek hajlandó elismerni.

Dercsényi könyve — amelyet a közemlékezés egyáltalán nem tart számon — — nemcsak azért érdekes, mert egy józan gondolkodású arisztokrata véleményét tartotta fenn, hanem még inkább azért, mert egy ilyen könyv megírásának nyilvánvalóan jelentős társadalomtörténeti előzményei voltak. Ha egy nagybirtokos

úrnak egyáltalán eszébe jutott az a gondolat, hogy meg kell előzni Magyarországon a kommunizmust, akkor nyilván voltak már előzetesen olyanok, akik ezt — bármennyire nem volt még megérett az idő — meg akarták valósítani. Tehát az 1848 előtti munkásmozgalom jelentősebb lehetett, mint ahogy általában képzelni szoktuk. Viszont ennek a mozgalomnak úgylátszik gyér volt az irodalma s ezért merült feledésbe. Valószínűleg a cenzura minden sorukat kipirosceruzázta s így elgondolásaik, felhívásaik legfőljebb kézzel írott formában, illegálisan és nagyon kevés példányban terjedhettek s az elkövetkező évtizedek nemigen kedveztek az effajta kéziratok fennmaradásának. Elképzelhető, hogy még váratlan helyekről fog-nak felbukkanni ennek a bujdosó irodalomnak töredékei. Mert nem képzelhető el, hogy ne lett volna ilyen, mert egyébként teljesen érthetetlen volna Dercsényi könyve.

Az első szocialista mű ilyen körülmények között csak 1848-ból maradt fenn. Persze, akkor eltörölték a cenzurát s így végre nyomtatásban is megjelenhetett Birányi Ákos „Köztársasági Káté”-ja, amelynek elő- és utószava 1848-ban íródott, de szövegének jelentékeny része valószínűleg már előbb elkészült s nem lehetetlen, hogy ez is kéziratban terjedt mindaddig, amíg a forradalom lehetővé nem tette megjelenését.

Megszoktuk, hogy a magyar szocializmus történetét Tánácsics Mihállyal kezdjük. Valóban: ő a kezdeményező. De az ő szocializmusa valahogy túl rendszertelen és — különösen 1848 előtt — túl programszerűtlen. Tánácsics maga volt a szüntelen lelkiismeret, a problémák feltárója, a nyughatatlan ábrándozó, aki hajlandó volt bármely pillanatban vértanúságot vállalni akár nemzetéért, akár az emberiségért. Tánácsicsnak rendkívül finom érzéke volt arra, hogy fölfedezzen minden méltányosságot vagy társadalmi fonákságot és végtelenül tiszta erkölcsi érzéke szükségyszerűen szocialistává tette. De bármennyit elmélkedett is életében, nem volt elméleti ember, aki egyértelmű eszmei megalapozást adhatott volna a dolgozók mozgalmának.

Pedig volt mozgalom és a mozgalomnak 1848-ból már írott dokumentumai is vannak — vegyük csak elő Szabó Ervin 1848–49-ről írt könyvét, vagy Révész Mihály Tánácsicsról szóló tanulmányát s olvassuk el, mit idéznek ők a forradalom szemtanúitól. Megtudhatjuk, hogy például Heves megyében volt „Proletáriátus club”, Pesten van „Kommunista kör”. És legfőbb dokumentumként itt van Birányi Ákos könyve, ez a kérdés-feleletekben írt valódi elméleti mű, a „Köztársasági káté”, amelynek nem az a legfőbb jelentősége, hogy köztársasági, hiszen republikánusok sokan voltak negyvennyolcban, hanem Birányi szocialista, aki pontos meghatározását adja a szocializmusnak, rámutatva, hogy van lehetőség a „társulati köztársaság” megvalósítására, mely megszünteti az „osztálykülönbségből” (sic!) eredő alárendeltséget.

Tánácsics is szocialista, de soha életében nem jutott túl az utópistákon, akik tanítómesterei voltak. Birányi azonban már 1848-ban közelebb áll a tudományos

szocializmushoz, mint az utópistákhoz. Abból a tényből, hogy annyi mindent tud a társadalmi élet gazdasági meghatározottságáról, már-már azt a sejtelmet kelti fel, hogy Marx akkor még alig ismert munkássága sem lehetett idegen előtte s a mű végső símitás idején, talán már az 1848 elején megjelent „Kommunista kiáltvány”-t is olvasta.

Csak egy pillantást kell vetni Birányi könyvének első bekezdésére és kétségtelenné válik, hogy a magyar társadalom 1848-ban sokkal tovább volt a kapitalista fejlődésben, mint ahogy történészeink általában feltételezik. Bizony a munkásosztály sokkal előrehaladottabb lehetett, semhogy elhanyagolható mennyiségnek lehetne kezelni a kor történetében. Másként nem lehetett volna leírni ezt az első bekezdést:

„A proletáriusok egyik nagy osztályának főfőszkén, a Széna-téren lakom (a Kálvin-teret hívták akkor Széna-térnek). Naponkénti tanuja vagyok ismeretes, példabeszéddé vált nyomorúságuknak. Magam is véres verítéket izadtam már a munkában s állapotom mégsem biztos a társadalomban. Nem örökölttem semmit, a társadalom nem adott semmit. Levegőt szíhatok akárhol. Számosan léteznek, kik nem is gondolják, hogy proletáriusok és mégis azok. Tekintsék csak körül magukat!”

Volt-e még valaki akkor Magyarországon, aki ilyen egyértelműen fogalmazta volna meg, hogy az ember hovátartozása objektív osztályhelyzetétől függ? — És ha tovább olvassuk a rendkívül érdekes könyvet, könnyen juthatunk arra a megállapításra, hogy nálunk 1848-ban Birányi Ákos szeme látott legmélyebben az akkori jelenbe és legmesszebbre a jövő felé. — És akkor sem tudtak róla, túl sokan, később teljesen elfelejtették. Még a reakciónak sem tűnt fel, Világos után nem is üldözték, holott a forradalom idején — természetesen a legszélső baloldalhoz tartozott, ámbár közszerepléséről igen keveset tudunk.

Úgy látszik, Haynauék még kevesebbet tudtak. Ezért maradhatott békén. 1852-ben már ismét ujságíró. Persze politikai véleményeit soha többé nem hangoztathatta. A legteljesebb elnyomatás idején, 1855-ben halt meg, a kolerajárvány vitte el.

Sajátos módon kifejezték kortársai közül. Pedig ama fontos hónapokban aligha volt tisztább koponya széles Magyarországon.

1848 centenáriusának küszöbén alighanem kötelességünk felidézni az ő emlékezetét is.

SZITMALTIN
fiatalait

Gyártja:
SZENT ISTVÁN TÁP SZERMŰVEK R. T.